

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/61865>

Please be advised that this information was generated on 2019-11-22 and may be subject to change.

HOOFDSTUK III

HET PARLEMENT AAN HET WERK

Anne Bos
m.m.v. Alexander van Kessel

In het eerste deel van dit hoofdstuk staat het parlement als werkplek centraal. Allereerst zullen de uitbreiding van het aantal leden van het parlement en de gevolgen daarvan aan de orde komen. Om de werkdruk te verlichten werd het aantal Tweede-Kamerzetels in november 1956 verhoogd van 100 tot 150. Het aantal senatoren ging, om gelijke tred te houden met 'de overzijde', van 50 naar 75. Een direct gevolg van deze uitbreiding was een recordaantal nieuwe Kamerleden. Naast veel nieuwkomers waren er ook veel vertrekkers. De prominentste daarvan was J. Schouten, wiens afscheid de verkiezing van een nieuwe ARP-fractie leider noodzakelijk maakte.

In de periode-Drees IV vond, tijdens de rit, een uitbreiding van het aantal fracties in de Tweede Kamer plaats. Door een splitsing binnen de CPN kende de Kamer vanaf april 1958 twee communistische groeperingen. Deze scheuring wordt ook in dit hoofdstuk besproken, evenals de discussies over de beloning van Kamerleden en de veranderingen in de werkwijze van het parlement.

Aan het eind van dit hoofdstuk komt de omgang met de parlementaire pers aan de orde. Niet alleen Kamerleden, ministers en ondersteunende diensten hadden hun werkplek (deels) op het Binnenhof, ook de parlementaire journalisten hadden daar hun hoofdkwartier. De relatie tussen deze beroepsgroep en de bestuurders was over het algemeen gespannen. Zo'n vier decennia voor de invoering van de Wet openbaarheid van bestuur hadden journalisten nogal eens de hulp nodig van vooraanstaande parlementariërs om ongehinderd hun werk te kunnen doen. De zaak-Faas en de openbaarheid van adviezen leidden in de onderhavige periode tot een confrontatie tussen het kabinet en de Tweede Kamer.

Uitbreiding ledental parlement

Sinds de bevrijding was de werkdruk van de leden van het parlement fors toegenomen. Behalve het werk op het Binnenhof hadden veel parlementariërs bezigheden in het buitenland. Nederland werd vertegenwoordigd in diverse internationale parlementaire grenua, zoals die van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), de EGKS, de West-Europese Unie (WEU) en de Benelux. Daarnaast had de overheid meer taken

naar zich toegetrokken, bijvoorbeeld op het gebied van de sociale zekerheid, was de bevolking gegroeid en waren de sociaal-economische verhoudingen gecompliceerder geworden. Bovendien wilden de Kamerleden het contact met de maatschappij niet verliezen. Velen hadden een nevenfunctie en waren niet van plan die op te geven. Om deze redenen was uitbreiding van de Tweede Kamer tot 150 leden volgens de regering gewenst.

In het deel over het kabinet-Drees III is al beschreven hoe de Eerste Kamer in 1952 voorkwam dat de grondwetswijzigingen, die ten doel hadden het aantal leden van de Eerste en Tweede Kamer uit te breiden, werden doorgevoerd. De meerderheid in de senaat had vooral bezwaar tegen het amendement over de stemoverdracht dat het Tweede-Kamerlid W.J. Andriessen (KVP) had laten opnemen. Hiermee wilde hij bewerkstelligen dat een lid dat niet bij een stemming aanwezig kon zijn, zijn stem door een gevolmachtigde collega kon laten uitbrengen. Naast de kritiek op dit amendement vond de senaat de uitbreiding van zijn eigen ledental helemaal niet zo noodzakelijk.¹

Eind november 1955 ondernam minister van Binnenlandse Zaken Beel een nieuwe poging om het wetsvoorstel door het parlement te loodsen.² De bepalingen over de stemoverdracht waren eruit gehaald. De uitbreiding kon niet veel langer op zich laten wachten. Voor de meeste leden van de Tweede Kamer was het debat over het wetsontwerp een verplicht nummer; alles was al gezegd in 1952. De Kamer was dan ook uitermate slecht bezet en de tribunes waren nagenoeg leeg, dit tot grote ergernis van VVD-leider Oud. De staatsrechtsgeleerde vond dat een eventuele Grondwetswijziging meer aandacht verdiende. Alleen CHU-fractie leider Tilanus deed nog een poging het voorstel te wijzigen. Hij vond de sprong van 100 naar 150 Kamerleden te groot en stelde daarom voor het ledental van de Eerste en Tweede Kamer met 20% uit te breiden en niet met de voorgestelde 50%. Beel ontraadde deze amendement omdat hij vreesde dat het aantal Kamerleden dan spoedig weer moest worden gewijzigd. Tilanus zag in dat zijn amendement onvoldoende steun zou krijgen en trok het in. Het wetsontwerp werd met 75 tegen 6 stemmen aangenomen. Alleen de VVD vond de uitbreiding niet nodig en stemde tegen.³

De Eerste Kamer was niet zo enthousiast over het uitbreidingsvoorstel. De noodzaak van de uitbreiding van de Tweede Kamer werd door bijna alle senatoren onderschreven, behalve door de VVD'ers, maar de uitbreiding van hun eigen Kamer achtten zij van minder belang. De senatoren hadden het lang zo druk niet als de parlementsleden aan de overzijde van het Binnenhof. De uitbreiding zou bovendien de werkwijze niet ten goede komen, vreesden veel senatoren. Het zou leiden tot uitvoeriger voorlopige verslagen en memories van antwoord, meer vragen en langere debatten. Toch durfde de Eerste Kamer niet een tweede keer de voet dwars te zetten. Alleen de Tweede Kamer uitbreiden vond zij niet wenselijk, de verhouding 2:1 moest blijven. Daarnaast was het grootste struikelblok, het amendement-Andriessen, uit het voorstel gehaald en was er dus weinig reden om tegen te stemmen. Het wetsvoorstel werd op 24 april 1956 zonder hoofdelijke stemming aangenomen.⁴ Op 26 april 1956 stonden de 'Grondwetswijzigingen, strekkende tot uitbreiding van het aantal leden Eerste en Tweede Kamer' in het *Staatsblad*.

Gevolgen van de uitbreiding

Op 6 november 1956 – het kabinet-Drees IV was enkele weken daarvoor beëdigd – werd de uitbreiding van het ledental in de Tweede Kamer doorgevoerd. Tijdens zijn kersttoespraak, ruim een maand later, sprak Kamervoorzitter Kortenhorst met voldoening over de wijziging. De hoofdelijke stemmingen duurden weliswaar wat langer, maar de spreektijd van de Kamerleden was niet toegenomen. Door de uitbreiding was de werkverdeling verbeterd. De fracties lieten voorheen hun oordeel te veel afhangen van een klein aantal specialisten, maar nu konden Kamerleden zich breder ontwikkelen, vond Kortenhorst.⁵

De Kamervoorzitter was misschien wat te positief; zijn observatie wordt niet bevestigd door de *Handelingen*. Bij de algemene politieke beschouwingen kwamen niet meer sprekers aan bod dan voorheen; dit bleef het terrein van de fractieleiders. Ook bij bijvoorbeeld de begrotingsbehandeling van OKW was weinig veranderd. Net als in 1952 voerden in 1957 negentien Kamerleden het woord; tien daarvan waren ook al woordvoerder onder Drees III. De uitbreiding betekende dus vooral een uitbreiding van het aantal specialisten. De ministers waren minder te spreken over de Kameruitbreiding dan de voorzitter. In het kabinet klaagde minister van Verkeer en Waterstaat Algera over de toenemende druk op het ambtenarenapparaat. De voorlopige verslagen werden steeds dikker en de Tweede Kamer drong steeds vaker aan op afzonderlijke nota's.⁶ Tegenover de uitbreiding van de Kamers stond een personeelsstop op de departementen. Algera stelde voor dat Drees eens met de Kamervoorzitter zou gaan praten over de werkwijze, maar de premier vreesde dat zo'n gesprek weinig zou opleveren.

Ondanks de uitbreiding van het ledental met de helft werd de huisvesting niet aangepast. De Kamerleden zaten in plaats van met zijn tweeën voortaan gedrieën in een bankje. Voor verbouwing van de vergaderzaal was door de afgekondigde bouwstop, die overigens niet gold voor woningen, voorlopig geen mogelijkheid. Bij de begroting voor Volkshuisvesting drong de Kamer herhaaldelijk aan op de verbouwing van het Kamergebouw. Bij de behandeling in de ministerraad van het bouwprogramma voor 1959 van de Rijksgebouwendienst wezen ook de ministers op het ruimtegebrek in de Tweede Kamer. Vondeling (PvdA) en Klompé (KVP) meenden dat de voorzieningen onvoldoende waren geworden. Drees was tegen verbouwing. De woningbouw moest prioriteit hebben en bovendien moest het kabinet zuinig aan doen. Het bouwen van een restaurant voor de Tweede Kamer vond hij dan ook niet nodig.⁷

Verschuivingen in de Tweede Kamer

Bij de KVP kwamen na de verkiezingen van 1956 vier leden niet terug in de Tweede Kamer. KVP-partijbestuurslid en middenstandswoordvoerder Th.S.J. Hooij ging naar de Eerste Kamer en Klompé werd minister van Maatschappelijk Werk. Volksgezondheidsspecialist Ch.J.M. Mol en defensiewoordvoerder jhr. G.A.M.J. Ruijs de Beerenbrouck verlieten de politiek. Bij de ARP was de aderslating nog groter. Zo had fractieleider Schouten in mei 1955 laten weten in 1956 niet terug te willen komen in de Kamer. Een maand later trad hij ook af als partijvoorzitter. In november 1956 werd Schouten benoemd tot lid van de Raad van State, wat hij tot september 1958 bleef. Ook land-

bouwwoordvoerder Ch. van den Heuvel, voorzitter van de Christelijke Boeren- en Tuindersbond en lid van de SER, vertrok, net als voormalig CNV-voorzitter A. Stapelkamp. Gedrieën waren zij goed voor maar liefst 82 jaar Kamerervaring: Schouten had 38 jaar in de Kamer gezeten, Van den Heuvel 34 en Stapelkamp tien jaar. Bij de PvdA verdwenen financieel specialist Hofstra, woordvoerder voor Economische Zaken J. Schilthuis en juriste N.S.C. Tendeloo. Hofstra werd minister van Financiën, Tendeloo kon haar Kamerlidmaatschap niet voortzetten omdat zij ernstig ziek was. Zij overleed op 18 oktober 1956. Schilthuis stopte wegens ouderdom; hij had 23 jaar in de Kamer gezeten. Bij de CHU vertrok W.F.E. baron van der Feltz, die net als Schilthuis 74 jaar oud was.

Tegenover het vertrek van deze elf leden stond de komst van 61 nieuwe; 41 van hen werden op 6 november 1956 geïnstalleerd. Onder deze nieuwe generatie bevonden zich onder meer Den Uyl (PvdA), B.W. Biesheuvel (ARP) en E.H. Toxopeus (VVD). De meeste Kamerleden hadden voordat zij tot de Tweede Kamer toetraden een baan bij de overheid of bij een maatschappelijke organisatie. Hoewel een groot gedeelte van de Kamer wisselde ten gevolge van de verkiezingen en de uitbreiding van 1956, veranderde de maatschappelijke achtergrond van de Kamerleden nauwelijks. Het aantal Tweede-Kamerleden met een academische opleiding steeg, het aantal met alleen een lagere schoolopleiding daalde, mede als gevolg van het feit dat er minder communisten in de Kamer zaten. Van de academici had meer dan de helft een juridische opleiding genoten. De Tweede Kamer verjongde enigszins: de gemiddelde leeftijd daalde van 50,4 naar 49,3. Het percentage onder de 40 jaar steeg van 14 naar 18. Het aantal vrouwen in de Tweede Kamer was aan het eind van de kabinetsperiode-Drees III gestegen tot een nog niet eerder vertoonde 10%, in 1956 daalde dit naar 8,6%; er zaten dertien vrouwen in de Kamerbanken, waarvan vijf nieuwkomers.⁸

De nieuwe Eerste Kamer

De toch al niet zo hoge werkdruk van de Eerste-Kamerleden werd in november 1956 verlicht door de uitbreiding van het ledental met 25. In de regel kwam de Eerste Kamer eenmaal per week bijeen; leden van de grote fracties van KVP en PvdA voerden maar één à twee keer per jaar het woord.⁹ Het lidmaatschap van de Eerste Kamer combineerden de meeste leden dan ook met een reguliere baan of met bestuurstaken. In de Eerste Kamer zat een opvallend groot aantal vakbondsleiders. Voor de PvdA kwam C.W. van Wingerden in de senaat. Hij had kort daarvoor het voorzitterschap van het NVV van Oosterhuis overgenomen. De voorzitter van de KAB J.A. Middelhuis vertegenwoordigde de KVP en CNV-voorzitter Ruppert de ARP. Het aantal vrouwen was van twee naar vier gestegen, van wie er drie nieuw in de Kamer kwamen: J.A.A. Luijckx-Sleyfer (KVP), J.F. Schouwenaar-Franssen (VVD) en H.J. van Ommeren-Averink (CPN). Tjeenk Willink (PvdA) was de enige vrouw die haar Kamerlidmaatschap continueerde. H. Verwey-Jonker (PvdA) had het lidmaatschap van de Eerste Kamer verruild voor dat van de SER. Voor het eerst was de SGP vertegenwoordigd in de senaat. Predikant C. Smits nam die zetel in.

Bruins Slot, het enige nieuwe gezicht bij de fractieleiders¹⁰

Bijna alle fractieleiders in de Tweede Kamer bleven na de verkiezingen aan. Romme bleef leider van de KVP-fractie, Burger van de PvdA, Oud leidde de VVD, Tilanus de CHU, H. Gortzak de CPN en P. Zandt de SGP. Zij zijn in deel 5 van de serie *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945* over het kabinet-Drees III uitvoerig geportretteerd en worden daarom hier niet besproken.¹¹

De enige nieuwkomer onder de fractieleiders in de Tweede Kamer was Bruins Slot. Al in mei 1955 had Schouten zijn vertrek aangekondigd. Hij was op dat moment de zeventig reeds gepasseerd; daarbij was hij nooit gelukkig geweest met de regerings-samenwerking met de PvdA. De ARP brak na het afscheid van Schouten met de traditie van het eenhoofdige partijleiderschap. Op de Deputatenvergadering van 26 april 1956 werd W.P. Berghuis gekozen tot partijvoorzitter en werd Zijlstra aangewezen als lijsttrekker. Na de verkiezingen koos de nieuwe ARP-fractie op 14 juni tot ergernis van Bruins Slot, die meende toezeggingen voor de functie op zak te hebben, Zijlstra tot haar voorzitter. Felle oppositie van oud-premier Gerbrandy tegen Bruins Slot had een stemming uitgelokt, die na drie stemrondes werd gewonnen door de demissionaire minister van Economische Zaken. Pas toen deze, nadat diens wettige termijn voor de combinatie van een (demissionair) ministerschap en Kamerlidmaatschap overschreden was, opteerde voor zijn positie in het kabinet, werd Bruins Slot op 3 oktober 1956 door de fractie gekozen als haar leider. Mede ook omdat hij zelf niet bij de formatie betrokken was geweest, had hij er weinig moeite mee om afstand te bewaren tot het kabinet dat hij als een 'noodoplossing' karakteriseerde. Evenals zijn voorganger Schouten behoorde Bruins Slot tot de antirevolutionaire sceptici aangaande de deelname aan een regeringscoalitie met de sociaal-democraten. De toetreding tot het derde kabinet-Drees in 1952 had echter zijn fiat gehad. De ARP kon haar idealen onmogelijk verwezenlijken als zij aan de kant blééf staan. Het had Bruins Slot wel de gramschap van de rechtervleugel van zijn partij opgeleverd.

Door anderen werd hij gezien als een 'rechtlijnig' politicus. Een latere fractiegenoot beschreef Bruins Slot als volgt: 'Naar buiten toe kon hij soms een wat stugge autoritaire indruk maken, voor een deel voortkomend uit een soort aangeboren verlegenheid. Maar wie daar doorheen keek ontdekte een bewogen mens, in hoge mate emotioneel en met grote trouw aan zijn verleden.'¹²

Bruins Slot hield zich tot zijn voorzitterschap vooral bezig met de Indonesische kwestie, waarin hij de traditionele harde lijn van Schouten volgde, en Buitenlandse Zaken, op welk onderwerp hij binnen zijn partij een pionier werd. Als één van de eerste ARP'ers bekommerde Bruins Slot zich om de Europese samenwerking: zo maakte hij deel uit van de Raadgevende Vergadering van de Raad van Europa en van de Gemeenschappelijke Vergadering van de EGKS. Na zijn verkiezing tot fractievoorzitter beperkte hij zich tot de grote politieke lijnen en liet hij zijn specialisten veel vrijheid. Zijn hoofdredacteurschap van *Trouw* droeg er echter mede toe bij dat hij wel degelijk de eerste man van de ARP-fractie was.¹³

Splitsing binnen de CPN

Bij de verkiezingen haalde geen enkele nieuwe partij de kiesdeler, maar tijdens de zittingsduur van het kabinet kwam er een fractie bij in de Tweede Kamer: enkele communistische Kamerleden scheidden zich af. Op 14 april 1958 legde de CPN'er Gortzak in de Tweede Kamer een verklaring af. Hij deelde mede dat hij, samen met vier anderen, door het partijbestuur van de CPN was geroyeerd, maar dat de Kamerleden onder hen niet van plan waren hun zetel op te geven. Zij wilden een nieuwe groepering vormen op basis van het marxisme-leninisme. De Groot, leider van de CPN en Kamerlid, reageerde woedend: 'Hun aanblijven is in strijd met de in het politiek bestel algemeen geldende regels. In de arbeidersbeweging wordt een dergelijke handelswijze als politiek verraad beschouwd. In verband hiermede maken genoemde afgevaardigden geen deel meer uit van de fractie van de CPN in deze Kamer.'¹⁴ De afgesplitste groep bestond behalve uit Gortzak, bouwvakker en fractieleider in de Amsterdamse gemeenteraad, uit G. Wagenaar, verzetsheld, partijvoorzitter en sinds september 1957 fractievoorzitter, M.E. Lips-Odinot, afkomstig uit de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) en voorzitter van de Nederlandse Vrouwenbeweging, C. Geugjes, directeur van de communistische krant *De Waarheid*, en J.F. Reuter en B. Brandsen, respectievelijk voorzitter en secretaris van de Eenheidsvakcentrale (EVC). Slechts een paar uur vóór de verklaring van Gortzak was Brandsen geïnstalleerd als Kamerlid; hiermee vervulde hij de vacature die door het vertrek van Reuter was ontstaan. Reuter was al in februari door het partijbestuur van de CPN verzocht op te stappen.¹⁵ Gortzak zou als woordvoerder van de afgesplitsten blijven spreken. De groep werd in de Kamer aangeduid als Communistische Groep (CG); in de kranten werd zij al gauw als de 'Bruggroep' omschreven, naar het blad dat zij vanaf mei 1958 uitgaf.

De oorzaak van de breuk binnen de CPN kan worden teruggevoerd op onenigheid rond het voortbestaan van de communistische vakbeweging, de EVC, en de autoritaire houding van partijleider De Groot. In 1955 had De Groot al eens kenbaar gemaakt dat hij de centrale te klein vond om noemenswaardige invloed uit te kunnen oefenen. Wat hem betrof kon de EVC op termijn worden opgeheven. De communisten zouden zich moeten aansluiten bij de grotere algemene vakcentrale, het NVV. Met die koerswijziging joeg hij de EVC-bestuurders tegen zich in het harnas. Met name de secretaris van de communistische vakcentrale, Brandsen, vond dat de EVC nog niet kon worden opgeheven; de 'rechtse krachten' binnen het NVV waren nog te sterk om de eenheid een succes te laten worden.¹⁶ Ook de partijbestuursleden Reuter, Gortzak en Geugjes vonden dat de EVC onverminderd bestaansrecht had. Naast deze onenigheid kwam er steeds meer kritiek op De Groot's handelen. Zijn autoritaire houding en zijn achterdocht, samen met zijn onvermogen met kritiek om te gaan, wekten steeds meer weerstand. In de loop van 1957 was de sfeer zo bedorven dat er binnen het partijbestuur twee groepen lijnrecht tegenover elkaar stonden. Aan de ene kant stond De Groot met zijn volgelingen, vaak jonge partijleden, aan de andere kant de oude garde, met Gortzak en Brandsen aan het hoofd. Het aantal verdachtmakingen over en weer groeide,

niet zelden was het oorlogsverleden onderwerp van haat en nijd. Zo zou De Groot zich in de laatste jaren van de bezetting zeer passief hebben opgesteld en helemaal niet zo heldhaftig zijn geweest als hij zelf beweerde. In 1958 schreef Tweede-Kamerlid M. Bakker 'het rode boekje', waarin hij op zijn beurt het verzetsverleden van Wagenaar besmeurde.

De communisten kort na het conflict dat leidde tot de splitsing van hun partij

Van links naar rechts: Brandsen, De Groot, Lips-Odinot, Gortzak, Wagenaar en Borst

Foto ANP

De CPN-leiding nam steeds vaker beslissingen over het beleid van de EVC, in plaats van dat over te laten aan de bestuursleden van de vakcentrale. De formele breuk ontstond toen Brandsen weigerde om een door het dagelijks bestuur van de CPN gekandideerd partijlid aan te stellen als EVC-bestuurder in Groningen. Op 4 april 1958 werden Brandsen, Reuter, Gortzak en Wagenaar uit de partij gezet. Lips-Odinot volgde niet veel later.¹⁷ De dag van het roeyement viel in het paasreces van de Kamer. Alle partijen waren druk bezig met de campagne voor de verkiezingen van de Provinciale Staten. Meteen de eerste dag na het reces legden CPN'ers en ex-CPN'ers hun verklaringen af in de Tweede Kamer. Er was veel aandacht van de pers. Met een sarcastische ondertoon werd verslag gedaan van de ruzie binnen de CPN. Vooral de oproep van Gortzak om de democratie hoog te houden werd met hoongelach ontvangen.

De meerderheid van de vroegere CPN-fractie werd zodoende buiten de partij gezet. Alleen De Groot, Bakker en C. Borst waren nog over. De Groot kwam na de breuk aanmerkelijk vaker in de Kamer dan in het verleden en voerde het woord over uiteenlopende onderwerpen. Voordien bezocht hij dit 'knekelhuis', zoals hij het Kamergebouw omschreef, alleen om de begroting van Buitenlandse Zaken van kritische kanttekeningen te voorzien. Door zijn autoritaire bewind had De Groot ongewild ruimte geschapen voor een concurrerende communistische partij. Steun uit Moskou kreeg de CG niet, daar had hij wel voor gezorgd. De groepering werd door de CPSU beschouwd als revisionistisch en dus als een gevaar voor het ware communisme. Ook in Nederland verwierven de opposanten weinig aanhang. Hun weigering om hun zetels op te geven in de Tweede Kamer, bedoeld als basis voor verder optreden tegen De Groot, had een averechts effect: het werd beschouwd als verraad.

Bij de verkiezingen voor de gemeenteraad in mei leden de communisten verlies. De opkomst van de in 1957 opgerichte antimilitaristische Pacifistisch-Socialistische Partij (PSP) droeg hieraan ook bij. Tijdens de verkiezingsstrijd voor de vervroegde Kamerverkiezingen voor 1959 waren de beide communistische groeperingen vooral bezig elkaar de loef af te steken. Geen van beide profiteerde daarvan. De CPN verloor bijna de helft van haar stemmenaantal en hield slechts drie van de zeven zetels over. Haar aanhang daalde tot onder vooroorlogs peil. De kandidaten van de CG haalden de kiesdeler niet.

Verhoging schadeloosstelling Kamerleden

De kwestie van de 'salarissen' van de Kamerleden was een gevoelig punt in deze periode waarin iedereen werd gemaand de hand op de knip te houden. De regeling van de schadeloosstelling voor de leden van de Tweede Kamer, de vergoeding van de kosten voor de leden van de Eerste Kamer en de vaststelling van de toelages voor de voorzitters van de beide Kamers waren al diverse keren uitgesteld. In 1953 was de schadeloosstelling voor het laatst bepaald. Het bedrag was vastgelegd in de Grondwet en kon dus niet zomaar worden gewijzigd. Een koppeling aan het salaris van een andere beroepsgroep bestond niet, ook de loonronde was aan de Kamerleden voorbij gegaan. In de ministerraad was het onderwerp al een paar keer aan bod geweest voordat het op 30 oktober 1958 in de Tweede Kamer werd geagendeerd.

In juli 1957 besloot het kabinet vanwege de bestedingsbeperking de behandeling van de wetsontwerpen nog even aan te houden.¹⁸ In september kwam het onderwerp nog eens ter tafel. Het kabinet stond voor een dilemma. Het tijdstip om de schadeloosstelling te verhogen was bijzonder ongunstig, maar het verschil ten opzichte van bijvoorbeeld het lerarensalaris werd steeds groter. De schadeloosstelling was geen vetpot. Weliswaar hadden veel Kamerleden een nevenfunctie, maar dat gold niet voor iedereen. 'Een Kamerlid, dat niets dan de schadeloosstelling heeft, lijdt bittere armoede', zei Algera en daarom vond hij dat het bedrag direct omhoog moest. Drees en minister van Volkshuisvesting Witte wilden de verhoging wel uitstellen. De timing was onjuist, vonden zij, want ambtenaren en arbeiders hadden net te horen gekregen dat hun salarisverhoging niet doorging. Drees wilde daarom één jaar wachten. Minister van Buitenlandse Zaken Struycken moest de problemen aan de Kamer voorleggen en kreeg de op-

dracht géén toezeggingen te doen over een toekomstige verhoging van de schadeloosstelling.¹⁹

In december stond het onderwerp opnieuw op de agenda van de ministerraad. Struycken had in comité generaal over de voorstellen gesproken. De Kamerleden hadden hem gezegd dat zij de verhoging wel aan hun achterban konden verkopen, omdat het om het inhalen van een achterstand ging. Drees achtte de verhoging vanuit 'politiek-psychologisch oogpunt' noodlottig. Volgens de minister-president waren er maar weinig Kamerleden die geen neveninkomsten hadden, vooral niet omdat er maar drie dagen in de week werd vergaderd. Wederom was Witte het met hem eens. Hij wees erop dat de regering van allerlei categorieën van de bevolking offers en zelfbeheersing vroeg. 'Spreker vraagt zich af of de Kamer er geen gevoel voor heeft, dat men moet wachten tot wij weer een veer van de mond kunnen blazen.'²⁰ Struycken zou de Kamer nogmaals voorstellen de behandeling uit te stellen. Aldus geschiedde en bijna een jaar later, op 30 oktober 1958, stond het onderwerp op de agenda van de Tweede Kamer. De KVP'er Andriessen schreef de kritiek op de voorstellen toe aan een onderwaardering van het Kamerlidmaatschap bij een niet onbelangrijk aantal Nederlandse staatsburgers. Zij dienden goed te beseffen dat het Kamerlidmaatschap eigenlijk geen nevenfunctie meer was; daarvoor was het te omvangrijk geworden. Burger was het daarmee eens. Het Kamerlidmaatschap zou volgens hem qua ambtelijke rang ongeveer overeen moeten komen met die van hoofdonderwijzer. Alleen de communisten, de SGP en CHU'er H.K.J. Beernink hadden onoverkomelijke bezwaren tegen de verhoging. De Groot vond dat de woordvoerders van alle andere fracties zich in allerlei bochten wongen om te ontkomen aan de logische vraag: 'Waarom vindt U voor U zelf goed, wat U voor Uw kiezers slecht vindt?' Alle voorstellen werden desondanks aangenomen.²¹

Veranderingen in de werkwijze

Kortenhorst werd wederom tot voorzitter van de Tweede Kamer gekozen. Helemaal vanzelfsprekend was dit niet; de PvdA was na de verkiezingen immers de grootste fractie geworden. Het was echter een ongeschreven regel dat de voorzitters van de Kamers en de minister-president niet tot dezelfde partij mochten behoren. Aangezien de premier en de voorzitter van de Eerste Kamer PvdA'ers waren, koos de Tweede Kamer voor KVP'er Kortenhorst. Bovendien vond zij hem een goede president.²²

Net als in voorgaande jaren probeerde Kortenhorst de werkwijze van de Tweede Kamer te verbeteren. Hij moedigde iedereen voortdurend aan hierover mee te denken. In zijn toespraak voor het zomerreces van 1957 stelde hij opnieuw de begrotingsbehandeling aan de orde. Hij lanceerde het idee een tweejaarlijkse begrotingsbehandeling in te voeren, maar de Kamer sputterde tegen. Kortenhorst overlegde met de fractievoorzitters en met de commissievoorzitters en sprak de Kamer nog eens kritisch toe. Zij moest zelf tot een beperking komen. Veel Kamerleden gebruikten de begrotingsbehandeling vrijwel uitsluitend voor een bespreking van het algemene beleid van de minister en daalden daarbij soms wel heel ver in details af, zonder daadwerkelijk de begrotingsposten te behandelen. Na het reces stelde Kortenhorst voor de begrotingen op te

Hoofdstuk III Het parlement aan het werk

splitsen: een deel zou op de oude manier in het openbaar worden behandeld, de rest zou op een summiere, verkorte wijze worden doorgenomen. De schriftelijke gedachte-wisseling bleef hetzelfde; het was Kortenhorst vooral te doen om de rantsoenering van de spreektijd. De parlementaire controle op het regeringsbeleid mocht er niet onder lijden. De Kamervoorzitter wees erop dat de leden ook gebruik konden maken van andere controlemiddelen, zoals interpellaties en mondelinge en schriftelijke vragen. De Kamer ging akkoord met dit voorstel.²³

Het streven om de begrotingsbehandeling voor het kerstreces af te ronden, bleef echter een illusie. Dit werd niet alleen veroorzaakt door de toenemende druk op de spreektijd, er werd ook een dag minder vergaderd. Met ingang van het parlementaire jaar 1957-1958 kwam de Kamer op verzoek van de regering niet meer op vrijdag bijeen. Die dag werd in het vervolg gebruikt voor de vergaderingen van de ministerraad die voorheen op maandag plaatsvonden. Op maandag hadden de ministers vaak internationale besprekingen. Het aantal vergaderdagen van het parlement werd dus teruggebracht van vier naar drie. Daar stonden wel meer avondvergaderingen tegenover.

Aan het begin van het parlementaire jaar 1958 deed Kortenhorst opnieuw een voorstel om de begrotingsbehandeling soepeler te laten verlopen en het debat te verlevendigen. De proef met de algemene beschouwingen zonder schriftelijke voorbereiding, die in het najaar van 1953 was ingegaan, was geslaagd, meende hij. Daarom stelde hij voor ook de afzonderlijke begrotingshoofdstukken op die manier te behandelen. In de Grondwet stond weliswaar dat er onderzoek moest worden gedaan, maar niet dat dit schriftelijk moest. In de voorlopige verslagen onderscheidde hij twee soorten. In de eerste stonden vragen om nadere inlichtingen, in de tweede zetten de commissieleden de partijstandpunten uiteen. Vooral deze laatste categorie kon korter, want de standpunten werden vaak herhaald in het openbare debat. Het inkorten van de schriftelijke voorbereiding had nog een voordeel: de Kamerfracties hoefden niet in slechts enkele dagen met hun standpunt over alle onderdelen van het regeringsbeleid te komen; dit kon wachten tot het begrotingshoofdstuk mondeling aan de orde kwam. Het kabinet stond volledig achter het voorstel. De kortere voorlopige verslagen betekenden ook kortere memories van antwoord en dus minder druk op de ministers en hun ambtenaren.²⁴

Bij de algemene beschouwingen in september 1958 was Burger de enige die een kanttekening plaatste bij het bekorten van de schriftelijke voorbereiding: 'Hoezeer ik voorstander ben van de efficiency, moeten wij toch bijzonder oppassen, dat die er niet toe leidt, dat door allerlei omstandigheden – ik heb ook een verschrikkelijke hekel aan die lappen papier – wij in feite minder worden ingelicht.' Kritiek kwam er later ook van een andere zijde. Parlementair journalist E. van Raalte schreef in zijn boek over het Nederlandse parlement dat de vernieuwing een teleurstellend gevolg had. De ministers durfden het niet aan direct mondeling op Kamervragen te reageren. Het gevolg was dat er geschorst werd en overgegaan op een ander onderwerp. De minister kreeg zo de tijd om zich voor te bereiden, waarop hij als het ware mondeling zijn memorie van antwoord gaf. Van verlevendiging van het debat was dus geen sprake. Daarna hadden de afgevaardigden weer behoefte aan beraad. 'Als gevolg van dit alles ging de behandeling

van de diverse hoofdstukken in bedenkelijke mate met horten en stoten', aldus Van Raalte.²⁵

Intussen had het kabinet een commissie opdracht gegeven onderzoek te doen naar de mogelijkheid de begrotingen maar eens in de twee jaar uitvoerig te behandelen. In de zomer van 1958 bespraken de ministers het tussenrapport van deze commissie-Simons. Drees zag niets in tweejaarlijkse begrotingen. Hij meende dat de omstandigheden te snel wisselden. De KVP-ministers Cals, Witte en Klompé waren wel enthousiast. Vooral Cals had veel werk met de begroting van OKW, terwijl volgens hem maar een klein deel van de begroting voor discussie vatbaar was: 98% van de gelden was wettelijk vastgelegd. Klompé vroeg zich af of individuele Kamerleden niet op een andere wijze meer gelegenheid kon worden gegeven om zich te profileren. Als voorbeeld dacht ze aan het Engelse 'question time'. Ook Hofstra meende dat Kamerleden zich bij de begrotingsbehandeling moesten beperken, maar hij was niet overtuigd van de noodzaak van een tweejaarlijkse begrotingsbehandeling. Minister van Justitie Samkalden (PvdA) was net als Drees tegen het voorstel voor de tweejaarlijkse begroting. Het zou door alle suppletore begrotingen leiden tot grote onoverzichtelijkheid. Een andere mogelijkheid was het om en om behandelen van de begroting in de Eerste en Tweede Kamer, maar dit zou het amendementsrecht van de Tweede Kamer aantasten. De regering wachtte daarom het eindadvies van de commissie-Simons af. Door de val van het kabinet kwam het in de onderhavige periode niet meer tot behandeling.²⁶

Weg met de geheimzinnigheid? Politiek, pers en openbaarheid

Persmuskieten, pottenkijkers en krullenjongens. Onder deze weinig vleierende benamingen stonden parlementair journalisten in de jaren vijftig bij politici bekend. De uit Duitsland afkomstige journalist H.M. Bleich keek hierop later met nauwverholen minachting terug. In de scheldnamen zag hij de toen heersende 'koloniale regentenmentaliteit' weerspiegeld. De journalist stond in laag aanzien. Gewapend met potlood en blocnote maakte hij rond het Binnenhof jacht op politici. Meestal ving hij bot. Als een politicus het zich al verwaardigde om een vraag van de journalist aan te horen, was het nog maar afwachten of hij daarop ook een serieus antwoord gaf. Ondanks het standsverschil waren pers en politiek tot elkaar veroordeeld. De politicus moest ervoor zorgen dat zijn boodschap werd uitgedragen, de journalist dat zijn krant vol kwam. De pers was een belangrijke medespeler op het politieke toneel. In de loop van de jaren vijftig kwam er geleidelijk verandering in de status van de journalist. De beroepsgroep begon zich te emanciperen, met de parlementaire journalisten voorop.²⁷

Een gebeurtenis die voor veel ophef zorgde was de 'zaak-Faas'. Een journalist van *de Volkskrant*, Henry C. Faas, had een paar dagen voor prinsjesdag de belangrijkste punten uit de troonrede in de krant gezet. Met deze daad haalde hij zich de toorn van het kabinet en in het bijzonder van Drees op de hals. Op instigatie van de premier werd Faas een jaar lang van de departementen geweerd. De pers en het parlement zetten zich tegen de straf die Faas kreeg opgelegd. Ook werd in de Tweede Kamer de roep om meer openbaarheid steeds luider. Diverse Kamerleden, onder aanvoering van KVP-leider Romme, vroegen de regering de adviezen van de vaste colleges van advies

en bijstand, zoals de SER, voortaan openbaar te maken. Het kabinet voelde daar echter niets voor.

De parlementaire pers in de jaren vijftig

De media werden in de jaren vijftig beheerst door dezelfde verzuilde elites als alle andere maatschappelijke organisaties. Bruins Slot bijvoorbeeld was, behalve fractievoorzitter van de ARP, ook hoofdredacteur van *Trouw*. De grote man van de KVP, Romme, bepaalde de politieke lijn bij *de Volkskrant*; tot 1952 was hij staatkundig hoofdredacteur van deze krant geweest en tot 1960 schreef hij elke week een bijdrage getiteld 'Politiek allerlei'. PvdA-fractievoorzitter Burger was tevens voorzitter van de VARA. Weliswaar lazen veel mensen onverzuilde kranten zoals *De Telegraaf* en een groot aantal regionale dagbladen, maar de verzuilde pers was toonaangevend. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de geluiden van de media in die dagen globaal samenklonken met die van de politieke partijen. De harmonische lijn was al van tevoren georchestreerd. Via de media wezen de elites hun achterban op de juistheid van de eigen principes en de dwalingen van de andere zuilen. Zo hielden zij hun leidende posities in stand. Van kritische onderzoeksjournalistiek was nauwelijks sprake, uitzonderingen in de onverzuilde pers daargelaten. De journalisten hadden er weinig behoefte aan de leiding van de eigen club ter discussie te stellen. Zij hadden een groot vertrouwen in hun voormannen.²⁸ Het ergste wat een dagbladschrijver kon doen was het eigen nest bevullen.

Van de parlementaire correspondenten werd een grote productie verwacht. Zij maakten niet alleen overzichten van de Kamerdebatten, maar schreven ook commentaren. De parlementaire redacties waren echter klein en de Kamervergaderingen duurden lang. Het was onmogelijk om alles te volgen. Voor achtergrondinformatie hoefde de journalist niet te rekenen op alle politici. Hij was afhankelijk van vaste zegslieden, behorend tot zijn 'eigen' zuil. Om ook informatie uit andere zuilen te krijgen, vormden journalisten van verschillende kranten 'kongsies'. Onder het motto 'voor wat hoort wat' vond hier ruilhandel plaats van politieke informatie die tot dan toe binnen de zuilen werd gehouden. Een KVP-geheimpje gelegd naast een VVD-geheimpje kon zo de ontdekking van een nieuw feit opleveren. Met name ten tijde van kabinetsformaties, waarin de geheimhouding hoogtij vierde, was deze ruilbeurs voor alle partijen bijzonder voordelig. De ingewonnen informatie werd discreet in de kongsie doorgesproken om er vervolgens een eigen verhaal uit te destilleren.²⁹ Door deze samenwerking droegen de journalisten zich in feite net zo als de politieke elites die achter gesloten deuren onderhandelingen met elkaar voerden. De ontwikkeling van een soort korpsgeest onder de parlementair journalisten was een belangrijke stap in de emancipatie van het vak, hoewel het nog jaren zou duren voordat de banden met de zuilen geheel waren verdwenen en er sprake kon zijn van kritische, onafhankelijke journalistiek.

Drees en de pers

De belichaming van de krampachtige omgang van het politieke regentendom met de pers was de minister-president. Geheimhouding stond bij Drees hoog in het vaandel.

Hij had een ingebakken afkeer jegens de 'wroeters van de pers die er slechts op uit leken om staatsgeheimen op straat te gooien'.³⁰ De taak van de RVD beperkte zich dan ook tot 'verklaring en toelichting'. Pas in de jaren zeventig zou daaraan 'openbaarmaking' worden toegevoegd. Overheidsvoorlichting lag tot die tijd vooral in de propagandasfeer. Drees nodigde regelmatig een vaste groep hoofdredacteuren uit voor vertrouwelijke gesprekken. De informatie die hij dan verstrekte mocht alleen als achtergrond en zonder bronvermelding worden gebruikt. Hij maakte de hoofdredacteuren bij zulke gelegenheden duidelijk waarover zij 'in het landsbelang' hadden te zwijgen. En dat deden zij dan ook.³¹

Het bekendste voorbeeld daarvan was de Hofmansaffaire. Drees wist de Nederlandse hoofdredacteuren ervan te overtuigen hierover niets te publiceren, terwijl een buitenlands blad, *Der Spiegel*, dit wél deed. In april 1958 dreigde Drees zelfs de periodieke conferenties met de hoofdredacteuren te stoppen omdat zij vertrouwelijke informatie over de aanhouding van drie schepen van de Koninklijke Pakketvaartmaatschappij hadden doorgebriefd aan Kamerleden.³² Een paar maanden later kwam de premier opnieuw in actie, ditmaal tegen enkele ambtenaren van Buitenlandse Zaken. Zij hadden de pers in een te vroeg stadium ingelicht over het Nederlandse standpunt in diverse internationale conflicten. In de ministerraad werd afgesproken dat in het vervolg ambtenaren slechts na uitdrukkelijke machtiging het regeringsstandpunt mochten geven. Zo mogelijk zou de minister eerst nog het oordeel van de ministerraad vragen. De pers zou er wel aan wennen dat niet onmiddellijk commentaar werd gegeven, dacht Drees.³³ Hij hield de regie graag zelf in handen.

Een journalist die gegevens van een ambtenaar of politicus wist los te krijgen, gedroeg zich volgens Drees onfatsoenlijk. De premier vond dat funest voor het gezag van de overheid. Verschillende keren bracht hij het probleem van het 'lekken' in de ministerraad naar voren. Journalisten die ambtenaren onder druk hadden gezet en van hen geheime informatie hadden gekregen, mochten voor straf een bepaalde tijd niet meer in de departementsgebouwen komen en niet meer met ambtenaren praten.³⁴

Het bestuur van de Federatie van Nederlandse Journalisten (FNJ), de overkoepelende journalistenorganisatie, had al eens met Drees gesproken over het uitsluiten van journalisten. In mei 1956 was het Federatiebestuur ongerust geworden door het toenemend aantal journalisten dat de toegang tot departementen werd ontzegd. Er werd toen afgesproken dat de regering in bepaalde gevallen het contact tussen ambtenaren en journalisten aan banden kon leggen. Mocht een journalist buiten zijn boekje gaan dan kon hij door een minister worden uitgesloten, mits duidelijk zou worden aangegeven wat hij had misdaan. Het Federatiebestuur was opgelucht en dacht dat er een einde was gekomen aan de 'uitsluitings-tendenz'.³⁵ Dat de bestuursleden iets te vroeg hadden gejuicht, kwam zestien maanden later aan het licht.

De zaak-Faas

De uitsluiting die het meeste stof deed opwaaien, was gericht tegen de parlementair redacteur van *de Volkskrant*, Faas. Faas was sinds 1946 in dienst van het katholieke dagblad en had de eerste jaren van zijn loopbaan als leerling-verslaggever in Londen doorgebracht. De Britse journalistieke stijl, waarin niet de plechtigheden maar het

Hoofdstuk III Het parlement aan het werk

nieuws en de *human interest* voorrang kregen, sprak hem aan. In 1950 – Faas was pas 24 jaar oud – werd hij benoemd tot parlamentsverslaggever en het Binnenhof werd zijn werkterrein. Zijn pseudoniem 'De Wandelganger' omschreef zijn werkwijze: hij haalde zijn stof voor artikelen niet hoofdzakelijk uit de debatten in de Kamer, maar ging zelf op zoek naar informatie. Hij maakte deel uit van een parlementaire kongsie, waarin onder anderen Nico Cramer van *Het Parool* en Hein Roethof van de *NRC* zaten. Faas had de reputatie een van de slimste en best geïnformeerde journalisten van het Binnenhof te zijn.³⁶

Drees voor het paleis Lange Voorhout in gesprek met journalisten (1952)

Foto Simon Smit, Haags Gemeentearchief

Op 14 september 1957, vier dagen voor prinsjesdag, verscheen prominent op de voorpagina van *de Volkskrant* een stuk van Faas met de titel: 'Speculaties over de miljoenennota'. Aan de hand van de begroting van het jaar daarvoor, in combinatie met wat handig giswerk, slaagde hij erin de belangrijkste punten uit de troonrede en miljoenennota in de krant te zetten; een mooie primeur. Zo wist hij te vertellen dat de regering in 1958 40.000 woningwetwoningen wilde bouwen en de belasting op 'weelde-artikelen' als televisie en auto zou verhogen. Het kabinet veronderstelde dat Faas de informatie via een 'lek' had vernomen en reageerde verontwaardigd. Bij de vertrouwelijke bespreking over de troonrede met de hoofdredacteurs op 16 september liet Drees onmiddellijk weten dit onaanvaardbaar te vinden.³⁷

In de ministerraad van 20 september kaartte de minister-president de zaak aan. Hij stelde voor om Faas gedurende een jaar de toegang tot de departementen te ontzeggen. Er was al een rechercheur op de zaak gezet. Deze had weliswaar van de redactie van *de Volkskrant* begrepen dat het stuk zou berusten op gissingen, maar dat achtte Drees niet waarschijnlijk, want: '(...) de gedachte om enige opcenten op de vermogensbelasting voor te stellen was pas in een laat stadium op tafel gekomen.' Minister van Economische Zaken Zijlstra was van mening dat niet de journalist maar de hoofdredacteur een straf verdiende, omdat de laatste de verantwoordelijkheid droeg en zou moeten weten dat het onoorbaar was van tevoren uit de troonrede te publiceren. Dat vond Drees te ver gaan. Bovendien was Zijlstra van mening dat de zaak zou moeten worden voorgelegd aan het tuchtcollege van de pers. Minister van Onderwijs Cals was er niet zeker van of dat wel het gewenste resultaat zou opleveren. Omdat de pers onder zijn departement viel, zou hij ervoor zorgen dat er overleg zou plaatsvinden tussen de RVD en zijn ambtenaren. De ministerraad ging akkoord met het voorstel van Drees en besloot Faas gedurende een jaar niet toe te laten tot de departementen.³⁸ Op 24 september stuurde Drees een kort briefje aan de hoofdredacteur van *de Volkskrant*, J.M. Lückner, waarin hij dit besluit mededeelde. Faas zelf kreeg slechts een afschriftje. Voor Drees was de kous hiermee af. Hij realiseerde zich niet dat de represaille een averechts effect had.

Er rees een storm van protest tegen de maatregel. Van alle kanten betuigden journalisten hun steun aan Faas.³⁹ *Het Parool* bijvoorbeeld noemde de maatregel 'bespottelijk'. Lückner schreef een fel artikel getiteld: 'Indonesië, Ghana, Curaçao en nu Nederland, weet de regering wel wat zij begint?' Hierin trok hij een parallel met de situatie in deze landen waar journalisten in de gevangenis waren beland zonder dat bekend was waarvan ze werden beschuldigd. Lückner voegde daaraan toe: 'Internationale organisaties hebben de laatste jaren al wantrouwend naar ons land gekeken en kritische voetnoten geplaatst bij sommige persmaatregelen.' Dat was een nauwelijks verholde verwijzing naar de Hofmansaffaire. De hoofdredacteur onderstreepte dat Faas niets onoorbaars had gedaan. De uitsluiting noemde hij impulsief en onbillijk.⁴⁰

Op 30 september stond het onderwerp weer op de agenda van de ministerraad. Dit keer was het minister Klompé die erover begon. Romme, die Faas goed kende, had haar verteld dat de journalist bereid was onder ede te verklaren dat hij de informatie niet uit ambtelijke kring had. Bovendien had Romme haar erop gewezen dat de vorige keer bij een overeenkomstige 'schending' van de geheimhouding de journalist van *Het Vrije Volk* slechts enkele maanden was uitgesloten van contact met het departement van Financiën. Dat klopte. R. Idenburg had ongeveer hetzelfde gedaan als Faas. Ook hij had van tevoren met wat giswerk de miljoenennota geconstrueerd, maar zijn bronnen en zijn rekenwerk waren niet erg betrouwbaar gebleken; er stonden veel fouten in het stuk. Drees had niet kunnen bewijzen dat Idenburg over de schreef was gegaan en had hem niet langer dan twee maanden de toegang tot het departement van Financiën kunnen ontzeggen.⁴¹ Suggereerde Romme hier dat Drees met twee maten mat? Idenburg werkte immers voor een socialistische krant, die onder leiding stond van een goede vriend van de premier. Drees liet zich niet van de wijs brengen. Hij concludeerde botweg dat de getroffen uitsluitingsmaatregel niet nu al weer kon worden gewijzigd.⁴²

Ook in de Kamer kwam de zaak aan de orde. M. Vrolijk (PvdA) stelde schriftelijke vragen. Vrolijk was vóór hij in 1956 Kamerlid werd jarenlang chef van de parlementaire redactie bij *Het Vrije Volk* geweest en was nog steeds actief als voorzitter van de Nederlandse Journalistenkring (NJK). Vrolijk wilde onder meer van Drees weten waaraan Faas zich precies schuldig had gemaakt en waarom de Raad van Tucht (RvT) van de FNJ niet was ingeschakeld. Gevaar voor eenzijdigheid of willekeur was niet ondenkbeeldig indien de regering de strafmaatregel niet goed kon beargumenteren, vond Vrolijk.

Uit de antwoorden van Drees bleek dat hij er vast van overtuigd was dat Faas geheime informatie van ambtenaren had weten los te peuten: 'Men vergt te veel van de goedgezindheid der Regering, indien men stelt, zoals geschied is, dat al deze mededelingen slechts gelukkig uitgekomen veronderstellingen zijn geweest.' Drees schoof zelfs het staatshoofd naar voren om zijn gelijk te halen. Hij vond het onhoffelijk jegens de Koningin om haar een stuk te laten voorlezen waarvan iedereen de inhoud al kende. De derde dinsdag van september beschouwde hij als het hoogtepunt van het parlementaire jaar. Aan de betekenis van deze ontmoeting tussen de Staten-Generaal en het staatshoofd mocht geen afbreuk worden gedaan. Hij vond niet dat de persvrijheid door deze maatregel werd aangetast, maar zag de represaille meer als het ontnemen van een faciliteit. Bovendien was het niet de eerste keer dat zo'n maatregel werd toegepast. Hij herinnerde aan het gesprek dat hij hierover had gevoerd met het bestuur van de FNJ in mei 1956 en aan de afspraak dat de regering in bepaalde gevallen een eigen verantwoordelijkheid had ten aanzien van het contact tussen ambtenaren en journalisten.

Drees wilde wel een principieel debat aangaan met het Federatiebestuur over wat te doen met publicaties als die van Faas, maar hij voelde er niets voor om de RvT in te schakelen. Ten eerste was dat interne verenigingsrechtspraak, aan welk oordeel de overheid zich niet bij voorbaat kon binden. Ten tweede waren niet alle journalisten lid van de FNJ. Bovendien zou een journalist zich kunnen onttrekken aan een uitspraak van de RvT door als lid te bedanken.⁴³

Romme op de bres voor de persvrijheid

De antwoorden op de vragen van Vrolijk bereikten de Tweede Kamer op de eerste dag van de algemene politieke beschouwingen. Romme stelde de zaak direct aan de orde. Hij begon vrij mild maar werd steeds scherper in zijn kritiek op Drees. De verhouding tussen regering en pers was er volgens hem een van 'gematigde koude oorlog'. De regering nam soms maatregelen die in een normale situatie niet passend waren. Aan de andere kant leek de pers soms het accent ten onrechte méér te leggen op het belang van de primeur dan op het publieke nut van de publicatie, met als gevaarlijk voorbeeld de publicatie in *de Volkskrant* over de miljoenennota. Hij bewonderde de publicatie niet, maar vond de straf buiten proporties. De minister-president mocht de maatregel dan slechts als het ontnemen van een faciliteit omschrijven, in de praktijk betekende dat toch dat de journalist niet voldoende betrouwbaar werd geacht. Romme vond dat Drees te lichtvaardig omsprong met de eer en de goede naam van Faas. Niet alleen de persvrijheid, maar ook de rechtspositie van de journalist werd bedreigd. Het verheugde

Romme dat Drees had toegezegd met het bestuur van de FNJ te gaan praten. Misschien zou de premier alsnog kunnen overwegen om de RvT in te schakelen. Romme verzocht Drees het resultaat van die bespreking mee te delen. Burger en Bruins Slot sloten zich bij dit verzoek aan. Opvallend was dat Bruins Slot, zelf hoofdredacteur, hieraan nog toevoegde dat zijns inziens de strafmaatregelen tegen Lückert hadden moeten worden gericht. Drees wilde niet al te diep op de zaak ingaan. In het verleden was wel vaker met de FNJ gesproken over de uitsluiting van journalisten, maar de RvT was altijd buiten beschouwing gebleven. Waarom zou dat dit keer anders zijn? Ook riep hij de zaak-Schokking in herinnering.⁴⁴ Toen had het indienen van een klacht het gevolg dat de RvT niet alleen een oordeel over de journalist, maar ook over de Haagse burgemeester moest vellen. De RvT werd toen een soort rechtbank die zich uitsprak over zaken die ver buiten zijn competentie lagen. Drees beloofde de Kamer verslag te doen van het gesprek.⁴⁵

Rommes betoog had indruk gemaakt. Op 18 oktober bespraken de ministers nogmaals de tactiek. In *de Volkskrant* was gesteld dat de regering de uitsluiting van Faas moest opheffen voordat er een gesprek met het bestuur van de FNJ kon plaatsvinden. Drees wilde echter het omgekeerde. Eerst wilde hij van het Federatiebestuur erkenning krijgen voor zijn principiële standpunt dat het onoorbaar was voortijdig te publiceren uit de troonrede en miljoenennota. Na een bevredigend gesprek zou hij de maatregel tegen Faas kunnen opheffen. Suurhoff verwachtte niet dat Drees op dit punt veel succes zou boeken; bij de journalisten ging het niet om het 'lekker' uit de troonrede, maar om de vraag of Faas als een goed journalist volgens de normen van het fatsoen zijn inlichtingen had verkregen. Aan de andere kant moest de schijn worden vermeden dat er met de journalistenfederatie werd onderhandeld. De ministers spraken af dat Drees na een bevredigende bespreking met het bestuur van de FNJ de uitsluitingsmaatregel tegen Faas zou intrekken.⁴⁶

De FNJ contra Drees

Op 30 oktober vond het gesprek plaats tussen de minister-president en een delegatie van de FNJ. Het liep uit op een fiasco. Drees bleef bij zijn standpunt. Vooraf uit de troonrede publiceren, noemde hij een onwaardige handeling. Erkenning voor dit standpunt kreeg hij niet. De leden van de delegatie hielden nog eens een pleidooi voor het indienen van een klacht bij de RvT, maar daarvoor voelde Drees niets. De premier zag geen enkele reden om de maatregel tegen Faas op te schorten of in te trekken. Omdat het gesprek op niets uitliep, werd afgesproken dat de FNJ haar standpunt in de 'zaak-Faas' in een memorandum aan de minister-president zou opsturen.⁴⁷

In het memorandum, dat ruim een maand later werd verzonden, verweet het Federatiebestuur de regering te handelen in strijd met de internationale opvattingen inzake persvrijheid. De regering zag het verkrijgen van inlichtingen door journalisten van overheidsorganen ten onrechte enkel als een faciliteit die door haar te allen tijde kon worden ingetrokken. Het recht op informatie, zoals vastgelegd in onder meer de Europese Conventie van de Rechten van de Mens, kwam door die houding in gevaar. Nogmaals werd de aandacht gevestigd op de Raad van Tucht. Het bestuur vond voortzetting van het gesprek zinloos omdat duidelijk was geworden dat de minister-president alleen het

regeringsstandpunt zou wijzigen indien het federatiebestuur erkende dat de publicatie van Faas onoorbaar was. De verhouding tussen pers en overheid was ernstig verstoord, zo luidde de conclusie aan het slot van het memorandum.⁴⁸

Op 18 december meldde Drees in de ministerraad dat hij de hoofdredacteur van *de Volkskrant* op bezoek had gehad. Lücker had Drees gezegd dat hij het bericht van Faas waarschijnlijk niet had geplaatst wanneer hij had geweten dat het de hele inhoud van de troonrede weergaf. Dat was wat Drees wilde horen. Hij stelde voor de zaak-Faas te seponeren. De ministerraad ging akkoord. De uitsluiting werd per 1 januari 1958 opgeheven.⁴⁹ Nadat hij *de Volkskrant* van dit besluit op de hoogte had gesteld, stuurde Drees ook een brief naar het bestuur van de FNJ. In de brief stelde hij nadrukkelijk vast dat de maatregel was ingetrokken naar aanleiding van het gesprek met Lücker. Kennelijk wilde hij niet de indruk wekken dat het memorandum van het Federatiebestuur hem van standpunt had doen veranderen. In reactie op het memorandum somde hij nogmaals al zijn bezwaren tegen het inschakelen van de Raad van Tucht op. Desalniettemin liet Drees weten dat de minister van Onderwijs aan de Persraad advies zou vragen over de verhouding tussen overheid en pers in het algemeen en in het bijzonder over de vraag of, en zo ja onder welke omstandigheden de overheid in de toekomst de RvT zou kunnen inschakelen.⁵⁰

Drees moet vanaf het begin hebben geweten dat hij streed voor een verloren zaak. De druk van de pers en de Kamer was zo groot geworden dat hij de straf onmogelijk kon volhouden. Zijn conservatieve houding ten opzichte van de journalistiek zou echter nooit veranderen. Tijdens een televisiedebat in 1961 over journalistiek en politiek prees hij de beproefde methode van 'mededelen aan de pers onder restrictie van geheimhouding', een principe dat volgens journalisten de waardigheid van de beroepsgroep aantastte.⁵¹ De aanstichter van alle onrust, Henry Faas, was later niet bepaald trots op zijn 'heldendaad'. In zijn boek *Termieten en muskieten* schreef hij in 1987: 'Na de goede afloop van de "affaire" vroeg Romme, die mij zeer ijverig had gesteund, welk groot belang er eigenlijk mee gediend was geweest dat de mensen vier dagen eerder wisten wat er in de troonrede stond. "Nieuws is nieuws" prevelde ik en daar had ik gelijk in, want waarom zouden de machtigen iets eerder mogen weten dan gewone mensen? Zou hij echter hebben doorgevraagd dan zou ik hebben moeten toegeven dat journalisten bij de jacht op primeurs niet altijd en uitsluitend door nobele motieven worden gedreven. Het passeren van collega's, het plezier van het ontdekken wat geheim is, het eigen aanzien, speelt allemaal mee.'⁵²

Openbaarheid van adviezen

De kwestie-Faas stond niet op zichzelf. Alsof het een geheim genootschap was, zo schuwde het kabinet de openheid bij besluitvorming. Wat de openbaarheid van overheidsstukken betrof vond de regering niet alleen de pers maar ook de Kamer tegenover zich. Opnieuw was het Romme die het voortouw nam. Op 28 februari 1957 vroeg hij de minister-president om een overzicht van de vaste colleges van advies en bijstand met daaraan gekoppeld de afspraken die waren gemaakt omtrent de openbaarheid.⁵³ Waarschijnlijk kwam Romme met dit verzoek naar aanleiding van het zojuist verschenen SER-rapport inzake de bestedingsbeperking. Uit de lijst die Drees ruim een maand

later als antwoord toezond, bleek dat de meeste adviezen geheim waren. In veel gevallen besliste de minister of een advies mocht worden gepubliceerd. Van de 53 genoemde colleges waren er slechts zeven die veelvuldig of altijd hun adviezen publiceerden. Drees gaf als uitleg dat het in de regel noodzakelijk was om adviezen geheim te houden opdat de regering in alle vrijheid haar standpunt kon bepalen. Bovendien betroffen veel van de adviezen individuele gevallen waarbij geheimhouding voor de hand lag.

Romme was niet tevreden en liet dat bij de algemene beschouwingen in het najaar van 1957 duidelijk merken. Werd aan de eisen van openbaarheid in een democratie wel voldaan wanneer de rapporten van de adviesorganen geheim bleven? De leden van deze commissies vielen immers niet onder de ministeriële verantwoordelijkheid en konden dus niet publiekelijk ter verantwoording worden geroepen. Kon Drees het niet beter omdraaien: zoveel mogelijk publiceren en alleen bij zwaarwegende redenen daarvan afzien? De premier antwoordde dat zijns inziens de vaste colleges waren bedoeld om de regering te adviseren, niet de volksvertegenwoordiging. Een publieke verantwoordingsplicht was er dus niet. Drees zag er bovendien het nut niet van in. Waarom is het eigenlijk van belang dat men van adviezen algemeen kennis kan nemen, zo vroeg hij zich hardop af. Niettemin beloofde hij het kabinet om een oordeel te vragen.⁵⁴

In het voorjaar van 1958 herinnerde Romme de premier aan zijn toezegging. Het kabinet zou volgens de KVP-leider aan de vaste adviesorganen kunnen vragen hoe zij dachten over openbaarmaking van hun adviezen. Maar tot die stap was Drees niet bereid. De ministers hadden wel toegezegd bijzondere aandacht te schenken aan de vraag of er meer gevallen waren waarbij tot publicatie kon worden overgegaan. De adviescommissies werden hier nadrukkelijk buiten gehouden omdat die zich bezig hielden met de beleidsvoorbereiding.⁵⁵

Daar nam Romme geen genoegen mee. Bij de algemene beschouwingen in oktober 1958 vond hij de tijd rijp om aan de Kamer een uitspraak te ontlokken. Hij wilde een mentaliteitsverandering bewerkstelligen. De 'muur van geheimzinnigheid' moest nu eindelijk maar eens worden doorbroken. Hij diende een motie in waarin werd gesteld dat de adviezen van de vaste colleges van advies en bijstand als regel openbaar moesten worden gemaakt. De motie was mede ondertekend door Burger, Oud, Bruins Slot en Andriessen. Van de grotere fracties ontbrak alleen CHU-leider Tilanus in dit rijtje. Hij vond de motie veel te ver gaan en stelde voor er een wijziging in aan te brengen. Wanneer de Kamer de behoefte had een advies in te zien, zou de regering kunnen volstaan met het ter griffie leggen van de stukken. Publiceren hoefde dus niet. Drees zag niets in de motie, zelfs niet met de wijziging van Tilanus, maar raadde haar niet af, waarschijnlijk omdat hij inzag dat het weinig zin had tegen dit machtsblok in te gaan. De motie-Romme werd door de Tweede Kamer aanvaard.⁵⁶ De regering zou er geen gevolg aan geven. In de ministerraad gaf Drees ongezouten kritiek; de Tweede Kamer kon de regering niet per motie tot dergelijke onuitvoerbare dingen dwingen, zo zei hij.⁵⁷

Tot slot

Het eigenmachtig optreden van de journalist Faas en de reactie van Drees daarop zijn exemplarisch voor de veranderende verhoudingen tussen pers en politiek aan het eind van de jaren vijftig. Faas stelde nieuws op de eerste plaats, aan de geheimhouding van

de regering had hij geen boodschap. Het kabinet, en Drees in het bijzonder, was deze vorm van journalistiek een doorn in het oog; aan de gezagsverhoudingen diende niet te worden getornd. De journalistenfederatie probeerde Drees tevergeefs ervan te overtuigen dat hij Faas wel erg zwaar had gestraft. Ook de Kamer begon zich te roeren. Zij stond pal achter de parlementair journalist. Onder druk van parlement en pers haalde Drees uiteindelijk bakzeil.

Daarnaast trok de Tweede Kamer onder aanvoering van Romme ten strijde tegen de geheime adviezen aan de regering. De volksvertegenwoordiging werd steeds vaker geconfronteerd met beleidskeuzes gegrond op adviezen van de diverse vaste colleges. Hoewel de colleges waren bedoeld om de regering te adviseren, vond de Kamer dat zij recht had op volledige informatie. Er ontstond frictie tussen regering en parlement, maar tot een grote confrontatie zou het onder Drees IV niet komen.

Noten bij hoofdstuk III

- ¹ Anne Bos, Johan van Merriënboer en Jacco Pekelder, 'Het parlement' in: Carla van Baalen en Jan Ramakers (red.), *Parlementaire geschiedenis van Nederland na 1945*, deel 5, *Het Kabinet-Drees III (1952-1956). Barsten in de brede basis* (Den Haag 2001) p. 71-74.
- ² HTK 1955-1956, Bijl. 4022, In overweging nemen van een voorstel tot verandering van de Grondwet, strekkende tot uitbreiding van het aantal leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal (art. 91) en in overweging nemen van een voorstel tot verandering van de Grondwet, strekkende tot uitbreiding van het aantal leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (art. 92), nr.14, MvA.
- ³ HTK 1955-1956, p. 393-418.
- ⁴ *Ibidem*, p. 388-396 en 404-405.
- ⁵ HTK 1956-1957, p. 469.
- ⁶ NA, Notulen MR, 13 dec. 1957.
- ⁷ *Ibidem*, 14 nov. 1958.
- ⁸ J.Th.J. van den Berg, *De toegang tot het Binnenhof. De maatschappelijke herkomst van de Tweede-Kamerleden tussen 1849 en 1970* (Weesp 1970) p. 167, tabel 5.2 en p. 219-134.
- ⁹ Bert van den Braak, *De Eerste Kamer. Geschiedenis, samenstelling en betekenis 1815-1995* (Den Haag 1998) p. 329-330.
- ¹⁰ Deze paragraaf is van de hand van Alexander van Kessel.
- ¹¹ Bos, Van Merriënboer en Pekelder, 'Het parlement', p. 75-79.
- ¹² J.A. van Bennekom, 'Bruins Slot. Een politicus die van inzicht durfde te veranderen', in: C. Bremmer (red.), *Personen en momenten uit de geschiedenis van de Antirevolutionaire Partij* (Franeker 1980) p. 167.
- ¹³ J.A.H.J.S. Bruins Slot, ... en ik was gelukkig (Baarn 1972); Van Bennekom, 'Bruins Slot', p. 161-171; D.F.J. Bosscher, 'Bruins Slot, Jan Albertus Hendrik Johan Sieuwert' in: *Biografisch Woordenboek van Nederland*, deel 2 (Den Haag 1985), p. 79-80; Jan-Jaap van den Berg, *Deining. Koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970* (Kampen 1999) p. 66-71.
- ¹⁴ HTK 1956-1957, p. 956.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 950.
- ¹⁶ Ger Verrips, *Diars, duivels en dromend. De geschiedenis van de CPN, 1938-1991* (Amsterdam 1995) p. 332.

- 17 A.A. de Jonge, *Het communisme in Nederland. De geschiedenis van een politieke partij* (Den Haag 1972) p. 132.
- 18 NA, Notulen MR, 26 juli 1957.
- 19 *Ibidem*, 20 sept. 1957.
- 20 *Ibidem*, 27 dec. 1957.
- 21 HTK 1958-1959, p. 213, 222, 229-230.
- 22 E. van Raalte, *Het Nederlandse parlement* (Den Haag 1958) p. 146.
- 23 HTK 1956-1957, p. 1090.
- 24 HTK 1958-1959, p. 5.
- 25 *Ibidem*, p. 95; E. van Raalte, *Het Nederlandse parlement* (5de druk; Den Haag 1971) p. 221-222.
- 26 NA, notulen MR, 11 juli 1958.
- 27 H.M. Bleich, "U moet de sigaar uit de mond nemen als u met ons spreekt." *Journalist-politicus en Nieuwspoort'* in: J.Th.J. van den Berg (red.), *Tussen Nieuwspoort en Binnenhof. De jaren zestig als breuklijn in de naoorlogse ontwikkeling in politiek en journalistiek. Opstellen aangeboden aan prof. dr. N. Cramer* (Den Haag 1989) p. 27-28; Paul Koedijk, "Vrijheid in verantwoordelijkheid." *Journalistiek in de jaren vijftig'* in: Paul Luykx en Pim Slot (red.), *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) p. 211-247; Frank van Vree, 'De vuile was van het gezag. Dagbladpers en journalistieke cultuur in de jaren vijftig en zestig', *Jaarboek Mediageschiedenis 1991*, p. 215-242.
- 28 Frank van Vree, *De politiek van de openbaarheid. Journalistiek en de publieke sfeer* (Groningen 2000) p. 31-39; Henry Faas, *Termieten en muskieten. Vernieuwing en vernieling in de Nederlandse politiek* (Den Haag 1987) p. 220.
- 29 Hein Roethof, *Dwars over het Binnenhof. Herinneringen van een liberale socialist* (Utrecht en Antwerpen 1990) p. 7 (voorwoord van Henry Faas) en 94; Faas, *Termieten en muskieten*, p. 234-252.
- 30 Koedijk, "Vrijheid in verantwoordelijkheid", p. 221.
- 31 Marja Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst. Geheimhouden, toedekken en openbaren. De rol van de Rijksvoorlichtingsdienst tussen 1945 en 1994* (Den Haag 1997) p. 119; N. Cramer, 'Vader Willem in de lachspiegel' in: N. Cramer en H. Daalder (red.), *Willem Drees* (Houten 1988) p. 162.
- 32 NA, Notulen MR, 3 april 1958.
- 33 *Ibidem*, 18 juli 1958.
- 34 Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, p. 150-158.
- 35 *De Journalist* 7 (1956) nr. 5, p. 3.
- 36 Frank van Vree, *De metamorfose van een dagblad. Een journalistieke geschiedenis van de Volkskrant* (Amsterdam 1996) p. 30-31; *Het Parool*, 6 sept. 1990; *de Volkskrant*, 6 sept. 1990.
- 37 NA, Archief Drees, inv.nr. 228: verslagen van vertrouwelijke samenkomsten van hoofdredacteuren met de minister-president.
- 38 NA, Notulen MR, 20 sept. 1957.
- 39 Zie voor een overzicht van deze reacties *De Journalist* 8 (1957) nr. 11, p. 18-20.
- 40 *de Volkskrant*, 28 sept. 1957; Martin Sommer, *Krantebeest. J.M. Lückner. Triomf en tragiek van een courantier* (Amsterdam 1993) p. 111-112.
- 41 Gerard Mulder, Hugo Arlman en Ursula den Tex, *De val van de Rode Burcht. Opkomst en ondergang van een krantenbedrijf* (Amsterdam 1983) p. 185-187; Wagenaar, *De Rijksvoorlichtingsdienst*, p. 153; Sommer, *Krantebeest*, p. 112.
- 42 NA, Notulen MR, 30 sept. 1957.

Hoofdstuk III Het parlement aan het werk

- ⁴³ HTK 1957-1958, Aanhangsel, p. 13 en 14.
- ⁴⁴ Voor de zaak-Schokking zie: Marieke Hellevoort en Jacco Pekelder, 'Nawceën van de bezettingsjaren en van het koloniale verleden' in: Van Baalen en Ramakers (red.), *Kabinets-Drees III*, p. 337-349.
- ⁴⁵ HTK 1957-1958, p. 193, 226, 238 en 253.
- ⁴⁶ NA, Notulen MR, 18 okt. 1957.
- ⁴⁷ KDC, Archief KNJK (Katholieke Nederlandse Journalistenkring), inv.nr. 61, Summiere samenvatting van het onderhoud tussen de minister-president en een Federatiedelegatie naar aanleiding van de uitsluiting van de parlementaire correspondent van *de Volkskrant*, 30 okt. 1957.
- ⁴⁸ Ibidem, Memorandum van het Bestuur der Federatie van Nederlandse Journalisten naar aanleiding van de 'uitsluiting' door de Regering van de parlementaire correspondent van *de Volkskrant*, 9 dec. 1957.
- ⁴⁹ KHA 1958, nr. 1387, p. 13792.
- ⁵⁰ NA, Notulen MR, 18 dec. 1957; KDC, Archief KNJK, inv.nr. 61, Brief van de minister-president aan het Bestuur van de Federatie van Nederlandse Journalisten, 6 jan. 1958.
- ⁵¹ Van Vree, 'De vuile was van het gezag', p. 233-234.
- ⁵² Faas, *Termieten en muskieten*, p. 209-210.
- ⁵³ HTK 1956-1957, Aanhangsel, p. 65-67.
- ⁵⁴ HTK 1957-1958, p. 192-193 en 224
- ⁵⁵ HTK 1957-1958, Aanhangsel, p. 67 en NA, Notulen MR, 28 febr. 1958.
- ⁵⁶ HTK 1958-1959, p. 92 en 108.
- ⁵⁷ NA, Notulen MR, 10 okt. 1958.